

Aikamme sosiaalinen kysymys ja työväenliikkeen sivistystehtävä

Jari Heinonen

Puheenvuoro DSL:n seminaarissa Työväen sivistystehtävä tänään, 28.11.2010, Helsinki

Kapitalismin kehitys on ollut jatkuvaa rakennemuutosta

Suomalaisen työväenluokan eli työväestön voi jakaa kolmeen toisiaan seuranneeseen sukupolveen:

1. jälleenrakennuksen sukupolveen,
2. suuriin ikäluokkiin ja
3. pieniin ikäluokkiin.

Jälleenrakennuksen sukupolvella elämänkaaren avaintapahtuma oli hävitty sota ja sen jälkeinen **jälleenrakennus**. Suurilla ikäluokilla taas vastaava avaintapahtuma oli **60-luvun rakennemuutos** ja sen jälkeen toteutettu hyvinvointivaltion rakentaminen. Pienillä ikäluokilla elämää keskeisesti jäsentävä avaintapahtuma liittyi **90-luvun alun lamaan** ja sen jälkeen tapahtuneeseen syvään rakennemuutokseen: kansainvälistyvän tehomarkkinatalouden yhteiskunnan syntyyn.

Työväenliikkeen sivistystehtävä eri sukupolvilla

(1) Jälleenrakennuksen sukupolvi

Sodan käyneiden tai ainakin sen kokeneiden jälleenrakentajien muodostama työväenluokka eli yhtenäisissä työväenyhteisöissä, joissa **luokka**, **työläisyhteisö**, **työväenkulttuuri** ja **työväenliike** muodostivat yhden kokonaisuuden. Organisoitumisen perustana oli yhtenäinen työväenluokka, välissä olivat yhteisö ja kulttuuri ja huipulla työväenliike: maailmaa muuttava ja työväestön intressejä ja arvoja valtioon (ja kuntaan) välittävä liike

Työväenliike oli taikinan hiiva, työväestöä nostattava voima. Ja missäpä muualla tämä hiiva nostatti taikinaa kuin **työväentaloilla** (työväestön vapaa-ajanvietto keskittyi työväentalolle, kansantalolle tai kulttuuritalolle). Työväentaloilla yhdistyivät sekä työväestön valistustoiminta että kansanhuvit (iltamat, teatterit, kuorot, elokuvat).

Jälleenrakentajilla oli käytössään myös laaja oma sanomalehdistö, sekä valtakunnalliset lehdet että alueelliset maakuntalehdet. Myös radio kokosi koko ikäluokan säännöllisesti äärelleen. Esimerkiksi Raoul Palmgrenin erinomainen kirja ”Suuri linja Arwidssonista

vallankumouksellisiin sosialisteihin. Kansallisia tutkielmia” (1948) koostui hänen aiemmin pitämistään radioesitelmistä. Radiota kuunneltiin ja sillä oli tärkeä sivistystehtävä.

Myös vasemmistolaisen työväenliikkeen oma valistustoiminta oli laajaa. Sillä olivat valistussihteerit, puoluekoulut, Kommunisti-lehti levisi laajalle, opiskelu Sirola-opistossa Hämeenlinnassa oli yleistä. SKP:lla oli myös omaa tutkimustoimintaa. Esimerkiksi uraa uurtava pohdinta 20 perheestä Suomen talouden keskeisinä omistajina ja vallankäyttäjinä oli kovaa ja tarkkaa analyysia suomalaisesta yhteiskunnasta. Itse asiassa se oli luovaa suomalaisen yhteiskunnan marxilaista pohdiskelua.

Jälleenrakentajien maailmassa työväenliikkeen sivistystehtävä oli tavallaan ns. ”helppo” hoitaa, ja se tuottikin hyviä tuloksia: oppineita jäseniä, jotka kykenivät tehokkaaseen edunvalvontaan asuinalueillaan ja työpaikoillaan. Tältä osin voi perustellusti puhua, kuten italialainen Antonio Gramsci (1979), ”elimellisestä sivistyneistöstä”, joka oli työväenliikkeen ja työväenyhteisöjen kasvattamaa työväenliikkeestä laajasti vastuun ottanutta väkeä. Juuri tämä väki vaikutti ratkaisevalla tavalla suomalaisen yhteiskunnan sodanjälkeiseen kehitykseen, muutti sitä monin tavoin työkansalle paremmaksi paikaksi elää. Juuri tämä tietoinen joukko oli ratkaisevan tärkeä voima hyvinvointivaltion rakentamisessa.

(2) Suuret ikäluokat

Suurilla ikäluokilla tarkoitan tässä sodan jälkeen syntyneitä ikäluokkia. He ovat jälleenrakentajien lapsia, jotka syntyivät vuodesta 1945 alkaen. Heidän nuoruudessaan tapahtui 1960-luvulla suomalaisessa yhteiskunnassa erittäin syvällinen rakennemuutos. Vahvat ja perinteiset työväenyhteisöt hajoivat ja muun muassa työväentalon asema romahti työväestön arjessa. Ennen pitkää jo miljoona suomalaista asui erilaisissa lähiöissä. Suurten ikäluokkien maailmassa lähiöstä tuli moderni työväenyhteisö.

Samalla sinänsä laajentuneen palkkatyöväestön sisäisten erojen kasvu kiihtyi. Tämä alkoi näkyä muun muassa yksilöllistymisenä. Markkinatalouden ideologiset paineet alkoivat vaikuttaa vahvasti palkkatyöläisiin. Kilpailuyhteiskunta nousi esiin.

Voi perustellusti kysyä, mikä oli vanhan **klassisen marxismin** kyky vastata ympäröivän maailman haasteisiin? Tarkoitan tällä sitä, että kyettiinkö ikään kuin Marxin kirjoituksista suoraan tulkitsemaan ympäröivän maailman nopeita muutoksia? Vasemmistolainen työväenliike oli varsin valmistautumaton näihin 1960-luvun syviin muutoksiin.

Toisaalta nuori sivistyneistö astui erityisesti 1970-luvulla, ainakin hetkeksi, työväenliikkeen rinnalla. Syntyi merkittäviä marxilaisia tutkimuksia suomalaisesta yhteiskunnasta, esimerkiksi ”Demokratian rajat ja rakenteet” (1977) ja ”Suomalainen kapitalismi” (1979). Yliopistomarxismi ja suomalaisen yhteiskunnan reaalianalyysit alkoivat myös hahmottaa suomalaista yhteiskuntaa.

Mutta toisaalta maailman muuttuminen, rakennemuutos toi myös paljon kielteisiä ilmiöitä työväenliikkeen ympärille. Tällainen oli muun muassa Kansankulttuurin lopettaminen, Kommunisti-lehden lakkauttaminen, Sirola-opiston lopettaminen. Jopa talkoilla tehty Kulttuuritalo meni vasaran alle Arvo Aallon periaatteettomien seikkailujen seurauksena. Samalla vasemmistolaisen työväenliikkeen sisäiset kiistat alkoivat viedä päähuomion itse asiasta, ympäröivän maailman analysoinnista ja sen muuttamisesta. Tästä kaikesta seurasi ilmi selvä **katkos** vasemmistolaisen työväenliikkeen sivistystyössä. Tämä katkos ei ole voinut olla näkymättä nykyisessä vasemmistolaisessa työväenliikkeessä. Suuret ikäluokat eivät ole tällä hetkellä laajasti mukana vasemmistolaisessa työväenliikkeessä. Ylipäätään työväenliikkeen tietotaso putosi romahdusmaisesti 1970-luvun lopulta alkaen.

(3) Pienet ikäluokat

Pienillä ikäluokilla tarkoitan 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneitä ikäluokkia. Pienten ikäluokkien kohdalla 1990-luvulla rakennemuutos syveni. Heidän elämässään lama ja rakennemuutos kietoutuivat yhteen. Samalla markkinat vahvistuivat ja perinteiset yhteisöt edelleen ohenivat. Mutta toisaalta alkoi näkyä myös nousevaa vastarintaa: uudet globalisaatiota ja markkinataloutta vastustavat liikkeet, monimuotoinen markkinatalouden kasvava kritiikki. Mutta voi kysyä, mistä löytyy suunta ja syvyys kritiikille ja toiminnalle? Miten pienet ikäluokat löytävät marxilaisen ajattelun ja toiminnan?

Joka tapauksessa pienten ikäluokkien kohdalla on nousemassa esiin punavihreän vaihtoehdon mahdollisuus. Ekologinen ja sosiaalinen kysymys kietoutuvat yhteen. Tämä nostaa esille sivistystehtävän ja ylipäätään ns. ideologisen työn tarkentamisen ja täsmäämisen vaatimuksen ja monimuotoisen mukanaolon ns. uusissa yhteiskunnallisissa liikkeissä kansalaisyhteiskunnassa.

Mitä pitäisi tehdä?

Ympäröivä maailma on ollut koko sodanjälkeisen ajan jatkuvassa muutoksessa, rakennemuutoksessa. Tämä muutos on vaikuttanut merkittäväällä tavalla suomalaisen työväenluokkaan ja työväenliikkeeseen. Eri sukupolvet ovat kokeneet tämän muutoksen eri tavoin. Tällä on tärkeä merkitys siihen, miten työväenliikkeen sivistystehtävään suhtaudutaan. Työväenluokka ei ole enää sellainen yhtenäinen, työväentaloilla kokoontuva ryhmä kuin se oli vielä pitkälti sodanjälkeisellä ajalla, jälleenrakentajien kaudella.

Miten sitten työväenliikkeen sivistystehtävää tulisi muotoilla näiden suurten muutosten pyörteissä? Itse esitän asiasta muutaman teesin jatkokeskustelujen pohjaksi.

Ensinnäkin klassisen marxismin opiskelu tulisi taas aloittaa. Tällöin ennen muuta Marxin poliittisen taloustieteen kritiikki (Pääoma), Leninin perusteokset Valtio ja vallankumous, Imperialismi kapitalismin korkeimpana vaiheena ja Gramscin Vankilavihkot 1 ja 2 tulisi taas nostaa opintopiirien perusohjelmaan. Työväenliikkeen aktiivien tulisi pääpiirteissään tuntea tällainen marxilainen perusajattelu.

Toiseksi on ilmi selvää, että klassisen marxismin ohella tarvitaan myös marxilaisia aikalaisanalyysseja. Ennen muuta tämän päivän tutkimista marxismin viitekehyksen avulla ja tältä pohjalta tuotettuja opintoaineistoja. Tällaisiahan jo jonkin verran onkin tuotettu, mm. TA-Tiedon kirjat. Myös yhteistyö perinteisen sivistyneistön kanssa olisi tärkeää. Oman julkaisutoiminnan lisääminen ylipäättään olisi tärkeätä (kirjat, opintoaineistot, jopa oma teoreettinen aikakausilehti).

Kolmanneksi opintokerhotoiminnan laajentaminen olisi tärkeätä. Yhtäältä niissä tapahtuva jo valmiiden opintoaineistojen läpikäynti, mutta toisaalta myös oman tiedon tuottaminen marxismin viitekehyksessä voisi olla paikallisesti tärkeätä. Opintotoiminta pitäisi kyetä yhä enemmän valjastamaan edunvalvonnan yhdeksi osaksi. Tiedosta on tullut monimutkaistuvassa yhteiskunnassa eräs tärkeä omien oikeuksien toteuttamisen edellytys niin työpaikoilla kuin esimerkiksi hyvinvointivaltion palvelujen tilkkutäkkimäisessä viidakossa.

Neljänneksi näyttää hyvin olennaiselta, että eri sukupolvien kokemusten ja tarpeiden yhteensovittamisessa keskusteleva opintotoiminta voisi olla tärkeällä sijalla. Nuoret eivät tunne historiaa, siksi yhteiset opintopiirit jälleenrakentajien ja suurten ikäluokkien kanssa voisivat luoda heille tällaista kaivattua historiatietoisuutta, myös ymmärrystä työväenliikkeen suurista saavutuksista hyvinvointivaltion rakentamisessa.

Viidenneksi opintotoiminnan eräänä tavoitteena tulisi olla elimellisen sivistyneistön tuottaminen: keskustelemaan ja väittelemään kykenevän väen tuottaminen (populaari lehtikirjoittelu, julkisuustyö, julkisuustyön koulutus).

Työväenliikkeen sivistystehtävän merkitys on kasvamassa, ja kun vasemmistolainen työväenliike aikoo nousta jälleen todelliseksi vaikuttajaksi myös Suomessa, on nimenomaan työväenjoukkojen sivistystehtävään kyettävä vastaamaan toimivalla tavalla.

Kirjallisuus:

Gramsci, Antonio (1979) Vankilavihkot. Helsinki: Kansankulttuuri.

Gronow, Jukka ym. (1977) Demokratian rajat ja rakenteet. Juva: WSOY.

Heinonen, Jari (1999) Hyvinvointimalli murroksessa. Helsinki: TA-Tieto.

Heinonen, Jari ym. (2001) Syrjäytymistä estämässä. Helsinki: DSL&TSIL.

Heinonen, Jari (2006) Työläismies ahdingossa. Helsinki.

Marx, Karl & Engels, Friedrich (1977) Kommunistisen puolueen manifesti. Helsinki: ASS.

Kosonen, Pekka ym. (1979) Suomalainen kapitalismi. Helsinki: Love Kirjat.

Palmgren, Raoul (1976) Suuri linja Arwidssonista vallankumouksellisiin sosialisteihin. Helsinki: Kansankulttuuri.

Kirjoittaja on Demokraattisen Sivistysliiton liittovaltuuston puheenjohtaja, tamperelainen yhteiskuntatieteiden tohtori ja sosiaalityön professori.